

MALARSKIE POLONIKA W MIŃSKU

MARCIN GOCH

Jeszcze do niedawna w obszarze przedsięwzięć inwentaryzacyjnych na Białorusi zainteresowaniem badaczy cieszyła się przede wszystkim zapomniana, ale ocalała z pożogi wojenno-rewolucyjnej architektura.

Na uwagę w tym kontekście zasługują działania Marii Kałamajskiej-Saeed, która wraz ze współpracownikami prowadzi od początku lat 90. XX w. systematyczną inwentaryzację zabytków sztuki sakralnej. Efektem tych badań są obszerne monografie kościołów i klasztorów rzymskokatolickich, które ukazały się w Materiałach do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej¹

Dodatkowo o przedwojennym bogactwie architektury rezydencjonalnej w granicach obecnej Białorusi świadczą wybrane tomy publikacji Romana Aftanazego². Kontynuacja badań nad dziedzictwem artystycznym przedmiotowego obszaru³ po upadku Związku Radzieckiego przyniosła także publikacje dotyczące zabytkowych cmentarzy⁴.

Fot. 1 Bartłomiej Strobel, *Portret Janusza Radziwiłła*, 1633-1634 r., fot. Autor

Fot. 2 Henryk Siemiradzki, *Aleksander Wielki – pełen ufności dla swojego lekarza Filipa*, 1870 r., fot. Autor

Dzięki programowi badawczemu Departamentu Dziedzictwa Kulturowego (obecnie Departament Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych) Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego przeprowadzono wstępną kwerendę w najważniejszych muzeach stolicy Białorusi – Mińsku. Celem wyjazdu były poszukiwania, a następnie inwentaryzacja dzieł polskich malarzy.

¹ *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa nowogródzkiego*, M. Kałamajska-Saeed (red.), t. 1-2, Kraków 2003-2006.

² R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, Wrocław 1991-1997.

³ M. Kałamajska-Saeed, *Perły z Atlantydy – relacja inwentaryzatorska z Białorusi*, w: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, W. Walczak, K. Łopatecki (red.), t. 1, Białystok 2010, s. 47-49.

⁴ Por.: A. Lewkowska, J. Lewkowski, W. Walczak, *Zabytkowe cmentarze na Kresach Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej. Województwo nowogródzkie*, Warszawa 2006.

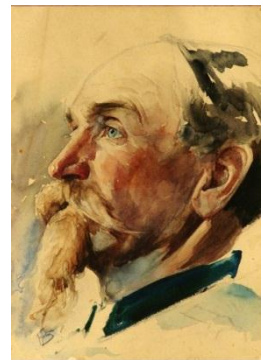
Fot. 3 Tadeusz Kuntze, Minerva, opiekunka nauki i sztuki, po 1760 r. fot. Autor

Według katalogu wystawy czasowej z 2009 r., przygotowanej we współpracy z Instytutem Polskim w Mińsku, Narodowe Muzeum Sztuki w Mińsku posiada ok. 30 obiektów o polskiej proweniencji⁵. Dokładna analiza obszernej ekspozycji stałej potwierdza jednak, że liczba poloników jest znacznie większa. Pierwszym zbiorem takich „problemowych” dzieł są obiekty zaprezentowane na wystawie Portrety osobistości dawnej Rzeczypospolitej w zbiorach mińskich (1991 r., Zamek Królewski na Wawelu). Zdecydowana większość eksponowanych tam prac pochodzi z

Nieświeża będącego od początku XVI w. do wybuchu II wojny światowej rezydencją Radziwiłłów. Według inwentarzy z lat 70. XVIII w. zasilana przez wieki galeria nieświeska liczyła około tysiąca dzieł malarskich⁶. Inna część portretów z wystawy na Wawelu jest autorstwa malarzy związanych z artystycznym środowiskiem XVII-wiecznego Gdańska: Daniela Schultza, Andrzeja Stecha i Bartłomieja Strobla (fot. 1). Przedmiotowa kolekcja konterfektów to niewątpliwie frapujący wkład w badania nad dziejami portretu staropolskiego.

Osobną grupę stanowią prace artystów zaliczanych często – mimo polskiego pochodzenia – w poczet Rosjan: Henryka Siemiradzkiego, Aleksandra Orłowskiego, Michaiła Wrubla czy Stanisława Żukowskiego. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na jeden z wczesnych obrazów Siemiradzkiego: Aleksander Wielki – pełen ufności dla swojego lekarza Filipa (fot. 2). Kompozycja z 1870 r. dobitnie świadczy o talencie osławionego w następnych dekadach XIX w. polskiego reprezentanta akademizmu.

Równie ciekawa kolekcja znajduje się w Domu Wańkowicza – oddziale Narodowego Muzeum Sztuki – klasycystycznym, parterowym dworze z przełomu XVIII i XIX w., w którym przez lata mieszkała rodzina Wańkowiczów. Żył tam także przed wyjazdem do Paryża (gdzie zmarł w 1842 r.) malarz Walenty Wańkowicz, autor słynnego Portretu Adama Mickiewicza na Judahu skale. Ekspozycja pochodząca głównie z pierwszej połowy XIX w. w znacznej mierze jest reprezentowana przez polskich artystów związanych z utworzoną w 1797 r. Katedrą Rysunku i Malarstwa przy Uniwersytecie Wileńskim: Jana

Fot. 4 Julian Fałat, Portrety mężczyzn, 1886 r. fot. Autor

⁵ Польскае выяўленчае мастацтва другой паловы XVIII – першай паловы XX стагоддзя, Каталог выстаўкі, Аўтар С. І. Пракоп'ева, Мінск 2009.

⁶ Portrety osobistości dawnej Rzeczypospolitej w zbiorach mińskich, J. T. Petrus, T. A. Karpowicz (red.), katalog wystawy, Kraków 1991, s. 7.

Fot. 5 Henryk Siemiradzki, Jan Ksawery Kaniewski, *Portret Z. Diwowej*, 1841 r., fot. Autor

Fot. 6 Aleksander Orłowski, *Portret dostojnika wojskowego*, początek XIX w., fot. Autor

Damela, Józefa Peszkę, Kanutego Rusieckiego oraz Jana Rustema⁷. Zobaczyć tam można także – szczególnie eksponowany – obraz *Minerwa*, opiekunka nauki i sztuki autorstwa Tadeusza Kuntzego (fot. 3).

W zasobach Narodowego Muzeum Sztuki w Mińsku znajdują się pojedyncze prace polskich malarzy tworzących w XIX i XX w.: Juliana Fałata (fot. 4), Józefa Rapackiego czy Ksawerego Jana Kaniewskiego (fot. 5), profesora warszawskiej Szkoły Sztuk Pięknych, niegdyś znanego portrecisty, który inspirował się *biedermeierem*⁸.

Dzieła polskich artystów znajdują się także, choć w mniejszej liczbie, w drugiej ważnej instytucji kulturalnej Mińska – Narodowym Muzeum Historii i Kultury. Należy wymienić tu następujących malarzy: Aleksandra Orłowskiego (fot. 6), Zenona Łęskiego, Kacpra Pochwalskiego czy Marcina Zaleskiego. Warto w tym miejscu zatrzymać się przy, urodzonym na Mińszczyźnie, zapomnianym portreciście i pejzażyście Zenonie Łęskim (1864-1927). Studiował on w akademii petersburskiej, po czym wyjechał w 1888 r. do Monachium. W Bawarii zaliczał się do kręgu polskich artystów skupionych wokół Józefa Brandta⁹. Po powrocie do kraju przebywał głównie i tworzył w majątkach rodzinnych na ziemi mińskiej (Suła, Tatary). Był także animatorem życia kulturalnego w dworze w Ustroniu, gdzie znajdowała się kolekcja mebli i obrazów z XVIII-XIX w., należąca do rodziny Prószyńskich. Majątek w Ustroniu, to – tak charakterystyczny dla przełomu XIX i XX w. – przykład

⁷ K. Załęski, *Początki neoklasycyzmu w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego recepcja w środowisku wileńskim*, w: *W kręgu wileńskiego klasycyzmu*, E. Charazińska, R. Bobrow (red.), katalog wystawy, Warszawa 2000, s. 82-83.

⁸ J. Malinowski, *Malarstwo polskie XIX wieku*, Warszawa 2003, s. 93, 95.

⁹ *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.)*, J. Derwojed (red.), t. 5, Warszawa 1993, s. 171.

salonu artystycznego. Obok Łęskiego bywali tam również inni malarze: Eugeniusz Geppert, Wilhelm Kotarbiński i Antoni Uniechowski¹⁰.

Przeprowadzona w muzeach mińskich kwerenda dała asumpt do kolejnych przedsięwzięć inwentaryzacyjnych prowadzonych w placówkach muzealnych innych miast: Homla, Witebska, Mohylewa, a także Brześcia i Pińska. Inicjatywy te bez wątpienia przyczynią się do poszerzenia stanu wiedzy o polonikach znajdujących się na niegdysiejszych ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

MARCIN GOCH

absolwent Zakładu Historii Sztuki Nowoczesnej na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W latach 2008-2013 pracownik Krajowego Zespołu do Walki z Przestępczością przeciwko Dziedzictwu Narodowemu umiejscowionego w strukturze Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji. Od 2013 do 2016 r. pracownik Centralnego Biura Śledczego Policji. W swojej pracy zawodowej zajmował się głównie poszukiwaniami skradzionych zabytków oraz zwalczaniem przestępczości skierowanej na dobra kultury.

Stały współpracownik Departamentu Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Autor licznych publikacji z zakresu polskiej sztuki XVIII-XX w., polskiego dziedzictwa kulturowego poza granicami kraju oraz zwalczania przestępczości przeciwko zabytkom.

¹⁰ R. Aftanazy, *op. cit.*, t. 2, s. 362-363, 389-391.